

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ראה, תשס"ח
מספר 771

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נביא שקר – נביא ?

בפרשתנו מזהירה אותנו התורה מפני מסיתים ומדיחים למיניהם. פעמים שהמסיתים הללו באים בכוח חכמתם וידיעותיהם ופעמים שהם באים בכוח קרבה משפחתית – "אֶחִיךָ בֶן-אִמֶּךָ". המטרה היא אחת: להסית את השומעים מדרך ה' לעבודה זרה. אחד מן המסיתים הללו הוא נביא השקר (יג:ב-ו), דהיינו אדם המביא מסר מסוים שלפי דבריו קיבל מהאל-באופן גלוי או ראה את המסר הזה בחלום. המסית הזה מתנהג בכל דרכי הנבואה, ועל כן פגיעתו יכולה להיות רעה. וכבר הזהירה אותנו התורה מפני אנשים כאלה, גם המשכנעים שבהם, שלא נתפתה אחריהם גם אם בכוחם להוכיח את דבריהם באותות ובמופתים.

ואולם, בשונה מהיחס למסיתים אחרים, אותם התורה מגדירה בבירור כ"מסיתים", הרי כאן התורה מכנה אותו "נביא", למרות שמטרתו היא, כאמור, להדיח מדרך ה' ולעבוד עבודה זרה. והנה התורה אינה מזכירה כלל את היות הנביא הזה נביא שקר; המילה 'שקר' אינה מופיעה כלל בכתוב. הוא אומר את דבריו כדי "לְהַדְיִיחַךָ" והוא נענש "כִּי דָּפַר-סֵרָה עַל-ה'", ואעפ"י כן נראה שה' עוזר לנביא הזה או לחולם החלום ומאפשר לו להביא אות ומופת כדי לאמת את דבריו. המטרה היא כדברי הכתוב: ה' מנסה אותנו לדעת אם אנחנו מאמינים בו או לא. ובכל זאת נשאלת השאלה מדוע התורה מכנה אותו "נביא" ללא תוספת הסבר בדבר טיב נבואתו השקרית.

המחלוקת אם מדובר בנביא אמת או בנביא שקר מובאת כבר במדרש (ספרי דברים פסקא פד):

יבא האות והמופת, אמר רבי יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב... עובדי עבודה זרה יתן להם ממשלה אפילו על חמה ולבנה כוכבים ומזלות - אל תשמע להם. מפני מה? כי מנסה ה' א-להיכם אתכם לדעת הַיִּשְׁכֶּם אֹהֲבִים. אמר רבי עקיבא חס ושלום שמעמיד המקום חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי עבודה זרה, הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת מתחילה וחזרו להיות נביאי שקר כחנניה בן עזור.

דעת ר' יוסי היא שהנביא הוא נביא שקר המתפאר בנבואה שאין בה ממש ועושה מופתים בכוח שניתן לו כדי לנסות את ישראל, ואילו ר' עקיבא סובר שמדובר בנביא אמת ש"חזר בשאלה" והיה לנביא שקר. אברבנאל מסביר את דברי ר' עקיבא, שהנביא הזה כאשר עדיין היה נביא אמת עשה אותות ומופתים לאימות נבואתו, אך עתה, כאשר כבר אינו נביא, הוא ממשיך להשתמש באמון שנתנו בו קודם לכן לביסוס דברי השקר שלו.

שתי גישות אלו נזכרות גם בדבריהם של חכמי ימי הביניים. יש הסוברים שמדובר בנביא שקר, ויש הסוברים שמדובר בנביא אמת שחזר להיות נביא שקר. לאפשרות הראשונה רומז למשל הרמב"ם באמרו: "שכשינסה ה' א-להיכם אתכם בנביא שקר אומר סתירת מה ששמעתם אותו להודיע שיעור אמונתכם, שתעמדו על אמונתכם ולא תמעד אשוריתם" (מו"ג, נג, כד). כלומר ה' נותן כוח מיוחד לנביא שקר כדי שיוכל להרשים אותנו במופתיו, על מנת לבחון את אמונתנו. לכן התקיים מעמד הר סיני, שבו נמסר לנו במישרין האיסור של עבודה זרה, כדי שנוכל להשוות בין דברי הנביא ובין הידוע לנו ולהגיע למסקנה שהמסר הוא שקרי. אילו קיבלנו מסר זה של איסור עבודה זרה על ידי נביא, אפשר שיבוא נביא אחר ויאמר הפכו. ומי משני הנביאים שישכנע – לו נאמין. אבל עתה, כשיש מסר ישיר מה' מול מסר עקיף מנביא, ודאי שעלינו לבחור בישיר ולדחות את העקיף.

בדרך דומה מסביר גם הרלב"ג את הכתובים (דב' יג:ד) ומוסיף שהכינויים שמשמש בהם הכתוב "נביא" או "חֹלֵם הַחֲלוֹם" הם כינויים מקובלים למי שטוען שה' דיבר אִתּוֹ או ראה מסר נבואי. אין הכוונה שהם אמיתיים, אלא הקביעה היא מנקודת ראותו של ה"נביא" ולא לפי האמת האבסולוטית. כך גם האות והמופת שעושה הנביא הזה אינם כוחות עליונים אלא שימוש בקסמים:

האות והמופת שיעד בו הנביא שקר ההוא, אינו ראייה בבואו שיהיה אמת מה שאמר כי היה זה בלתי ספק על דרך להט וכישוף ומה שידמה להם והענין ידוע שאין דבריו אמת.

בדרכו של ר' עקיבא, שפירש שהנביא הוא נביא שקר, הולך גם ר' עובדיה ספורנו. לדעתו, כל דבריו של הנביא הזה אשר קורא לעבודה זרה הם דברי שקר, והאותות שהוא עושה הם מכוונות הכישוף ולא מכוח אלוקי. לדעת

ספורנו, יש להתרחק מנביא כזה ואפילו לא לשמוע את דבריו כדי לא להיות מושפעים מהם כלל. וזה לשונו (בפירושו לפרק יג:ד):

'לא תשמע אֶל-דְּבָרֵי הַנְּבִיא הַהוּא' – לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקצתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו הכל להרע, כאמרו 'כי דבר סרה'. והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתה לא מכח נבואה שבאה לו.

גם ה'חזקוני' (בפירושו על אתר) מסביר שחל כאן מהפך בנביא שהיה נביא אמת ולאחר מכן נהפך לנביא שקר, והוא משתמש באותם אותות שכבר האמנת בהם בעבר כדי לחזק את המסר החדש שלו, דהיינו לעבוד עבודה זרה. אף שעכשיו הוא נביא שקר, אין ה' מבטל את יכולותיו לעשות אותות ומופתים כדי לנסות את העם. ר' מרדכי הכהן (בספרו "שפתי כהן") סובר כך גם הוא, ומסביר שהתורה מכנה אותו "נביא" על שם עברו ולא על שם ההווה השקרי. כך מפרש גם ר' יצחק עראמה, ומעלה אפשרות שהנביא הזה יודע ידיעה מוקדמת כלשהי, בדרך מדעית, כגון תחזית אסטרוולוגית, או שהוא בעל כוח מאגי כלשהו, והוא משתמש בידיעות או בכוחות אלו לנסות לשכנע בדבריו. וזה לשונו (שער צג):

אמנם הנביא ההוא היה יודע קצת דברים עתידיים, מצד שום קסם או נחוש או עיון מעיוני המשפטים הכוכביים, ורצה לתתו אות ומופת למה שרצה מכזביו, ולזה אמר ונתן אליך אות או מופת ולא אמר ועשה אליך וכבר היה ביד הקב"ה לבטל הסימן והמופת ההוא כדי להכזיבו, אמנם אם לא בטלו היה כדי לצרף את הבריות לדעת הישכם אוהבים וגו'.

בדרך שלישית הלכו ר' יצחק אברבנאל ור' שלמה לבית הלוי. לדעת אברבנאל, הנביא הזה לא היה נביא אמת שהגיע לדרגת נבואה מושלמת אבל גם לא היה נביא שקר. זהו אדם שהכין את עצמו לנבואה ולא הגיע לדרגת נבואה מושלמת, אבל טוען שה' דיבר אִתּו או שחלם חלום ונדמה לו שהוא חלום נבואי. גם האות והמופת שהוא עושה אינם מושלמים כדי שינוי הטבע כפי שיעשה נביא אמת, אבל אותותיו הם מתחום גילוי עתידות שהוא יכול לדעת על ידי שימוש באסטרוולוגיה, למשל, או על ידי כוחות מאגיים. וזה לשון אברבנאל:

שאם יקום בקרבך נביא והוא יאמר שהשם יתעלה דבר עמו או חולם חלום צודק ושלא הגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה. ונתן אליהם אות או מופת ואין הכונה בזה שיעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ כנגד טבעו של עולם. כי הנה הש"י לא יחזיק ביד מרעים לשנות הטבע ולעשות נפלאות על דבר שקר חלילה לו מרשע. אבל היה המופת בדברים עתידיים להיות שיגיד אותם לאות ולמופת על נבואתו... וזה אולי היה יודע אותו מדרך חכמת הכוכבים או מצד הכשוף והנחוש.

ר' שלמה לבית הלוי (סלוניקי, מאה ט"ז) מסביר את המלה "יקום" מלשון התפתחות. האיש הטוען לנבואה התפתח והכשיר את עצמו לנבואה לפי כל התהליכים המקובלים, עד שיצר אמון בסביבתו והרשים במהימנותו והוא יכול לעשות אותות. וכיוון שהוחזק לאיש אמת, הוא מנצל את האמון שניתן בו להסית לעבודה זרה, כלומר הוא בנה את אמונו בו כדי להסית אותו. וזה לשונו ב"דברי שלמה" (דף נא ע"א):

יאמר כי הנה כשיקום בקרבך, רוצה לומר שהוא נודע וניכר בקרבך שהוא קם ועלה במדרגות ידועות עד שנשלם בכח הדבריי [= יכולת שכלית] שעליו יקרא נביא מגזרת ניב שפתיים שהוא איש דבריי חכם ויודע ולו כח הדבור והחכמה ההקשיית. או שהוא שלם בכח הדמיוני שעליו אמר חולם חלום יר' שבהיותו יושב ומדמה על איזה דבר יש לו כח בדמיונו שיבא לו אותו ענין בחלום ויחלום עליו חלומות צודקים. והם ב' כוחות הצריכים בנבואה.

כלומר לאיש הזה יש כל הכלים והיכולות להגיע לנבואה אולם הוא לא הגיע אליה בפועל, והוא מדמה שקיבל מסר נבואי או שביודעין הוא מביא מסר מעצמו כאילו הוא נבואי. בדרך כלל אדם כזה שמביא מסר חיובי אין בעיה לשמוע לו, אך כאשר המסר הוא שלילי, כגון הדחה לעבודה זרה, אסור לשמוע לו.

פרופ' שאול רגב

החוג המשולב במדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>